

Wat is academische vrijheid (II)?

Academische vrijheid is verwant met de vrijheid van meningsuiting, maar dan toegespitst op docenten en onderzoekers in het hoger onderwijs. Academische vrijheid verwijst naar de professionele ruimte die zij nodig hebben om hun professionele taken en verantwoordelijkheden te vervullen. Stanley Fish (2014) maakt zich boos over misbruik van de academische vrijheid.¹ Volgens hem claimen sommigen méér professionele ruimte dan ze (gezien hun taken en verantwoordelijkheden) nodig hebben.² Hij bepleit academisering in plaats van politisering van het discours in het Amerikaanse hoger onderwijs.³ Stanley Fish stelt ons dus voor de uitdaging: schep duidelijkheid over de professionele taken en verantwoordelijkheden van docenten en onderzoekers in het Nederlandse hoger onderwijs en over de professionele ruimte die zij nodig hebben om deze te vervullen.

1. Research & Development: ontwikkeling van kennis. Tot de taken van universiteiten en hogescholen behoort het ontwikkelen van kennis. De academische vrijheid komt in het geding als sommige onderzoeksvragen of -methoden taboe worden verklaard of sommige onderzoeksuitkomsten niet gepubliceerd mogen worden. De academische vrijheid omvat tevens de ruimte om vanuit de eigen deskundigheid feedback te leveren op onderzoeksuitkomsten die door collega's aan het Wetenschappelijk Forum zijn voorgelegd, bestaande waarheids- of bruikbaarheidsclaims te bestrijden, of om bestaande prioriteiten of posterioriteiten in de onderzoeksprogrammering ter discussie te stellen. Uit hoofde van hun maatschappelijke verantwoordelijkheid moeten onderzoekers ook in de gelegenheid worden gesteld te discussiëren over maatschappelijke risico's van de toepassing van beschikbare kennis.

2. Research & Development: disseminatie van kennis. Vervolgens behoort het tot de maatschappelijke verantwoordelijkheid van onderzoekers de uitkomsten van hun R&D-werk ter kennis te brengen van potentiële gebruikers. Academische vrijheid houdt in dat ze niet belemmerd worden in deze disseminatie- en populariseringsarbeid. Bovendien komt hun, als leden van het Wetenschappelijk Forum, meer in het algemeen de ruimte toe potentiële gebruikers op de hoogte te stellen van nieuwe ontwikkelingen uit hun vakgebied.

3. Onderwijs aan studenten: verwerving van kennis en vaardigheden. Universitaire en hbo-docenten hebben tot taak de student te introduceren in hun vakgebied en hem of haar de nodige kennis en vaardigheden bij te brengen. Hun taak wordt begrensd door de doelen van de desbetreffende opleiding en door de studielast die voor hun vak gereserveerd is. Maar binnen die grenzen wordt hun professionele ruimte gegund om specifieke leerdoelen te stellen en deze naar eigen goeddunken te helpen verwezenlijken. Die professionele ruimte is tevens nodig opdat zij de student gelegenheid kunnen bieden *eigen* leerdoelen te stellen en te verwezenlijken [want ook de student zelf komt een zekere mate van academische vrijheid toe!].

Bij het geven van onderwijs wordt de academische vrijheid van docenten echter beperkt door hun professionele plicht voldoende recht te doen aan de verschillende gezichtspunten die binnen hun vakgebied worden aangehangen. Zij moeten de stof evenwichtig presenteren en mogen de student niet indoctrineren in een bepaald gezichtspunt of een bepaalde benadering.

4. Onderwijs aan studenten: beroepsvoorbereiding. Opleidingen in het hoger onderwijs hebben mede ten doel de student voor te bereiden op de beroepsuitoefening. De academische vrijheid is in het geding als docenten gekortwiek worden in hun streven de student optimaal voor te bereiden op zijn of haar latere beroep. Als docenten zelf werkzaam zijn (of zijn geweest) in dat beroep, moeten ze bijvoorbeeld de ruimte krijgen de eigen beroepservaring met hun studenten te delen. Ook moet hun een zekere vrijheid worden

¹ *Versions of Academic Freedom: From Professionalism to Revolution* (oktober 2014). URL:

<http://www.press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/V/bo16462633.html>. Onder andere besproken in: <https://www.insidehighered.com/news/2014/10/03/new-books-warn-expanding-notions-academic-freedom-and-checks-free-speech-are-hurting>

² In een eerder blogbericht (2/11/2010) behandelde ik soortgelijke kritiek van Peter Wood. URL:

<http://www.onderwijsethiek.nl/onderwijs/wat-is-academische-vrijheid>

³ Deze stellingname werd geïntroduceerd in zijn eerdere publicatie *Save the world on your own time* (2008, 2012). URL: <http://ukcatalogue.oup.com/product/9780199892976.do>.

Zijn definitie van *academicizing*: http://books.google.nl/books?id=Q_F9q0dX2fEC&pg=PA27&lpg=PA27&dq=academicize&source=bl&ots=SErR2yjTHx&sig=8YToml2gybMc6TRC9I2UihbHwUk&hl=nl&sa=X&ei=reUyVP-7BY7aaOPkgvAI&ved=0CEcQ6AEwBjgo#v=onepage&q=academicize&f=false

gegrond zich in hun onderwijs te laten leiden door een eigen visie op de beroepsuitoefening en op de ontwikkelingen die de professie doormaakt: welke eisen mogen aan professionele beroepsuitoefening worden gesteld? Anderzijds geldt ook hier dat eenzijdige indoctrinatie ongewenst is. Aanstaande professionals moet voldoende ruimte worden gelaten een eigen beroepsidentiteit te ontwikkelen en daarin persoonlijke keuzes te maken.

5. Onderwijs aan studenten: intellectuele en maatschappelijke vorming. Stanley Fish maant docenten en onderzoekers *to stick to their job* en de grenzen van de professionele ruimte te respecteren die hun krachtens *their job* toekomt. In dat verband is een cruciale vraag hoe ze moeten omgaan met hun wettelijke opdracht aan de persoonlijke ontplooiing van studenten bij te dragen en hun maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef te bevorderen.⁴ Behoort het tot *their job* studenten te trainen in onafhankelijk, rationeel en kritisch denken en argumenteren? En hebben zij mede de taak studenten uit te dagen zich tot verantwoordelijke burgers te vormen? Binnen het reguliere onderwijsprogramma (zie 3 en 4) dienen zich volop gelegenheden aan om werk te maken van deze intellectuele en maatschappelijke vorming. Maar ook buiten het reguliere programma kunnen zij vanuit hun deskundigheid daaraan bijdragen.

6. Ondersteuning van het maatschappelijk debat. Sommige onderzoekers en docenten rekenen het tot hun verantwoordelijkheid de eigen professionele deskundigheid en intellectuele talenten in te zetten om bij te dragen aan het debat rond actuele maatschappelijke vraagstukken. Zij maken aanspraak op academische vrijheid om die verantwoordelijkheid waar te maken. In dat verband treden zij niet zozeer op als verspreider van onderzoeksuitkomsten (zoals in 2) en evenmin als docent of coach (zoals in 3/4/5). Zij treden op als een dienstbare discussiepartner, waarbij ze zich laten leiden door hun maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef.

Maar kunnen onderzoekers en docenten deze rol vervullen zonder in conflict te raken met de kern van hun professionele functie (het verrichten van onderzoek en/of het geven van onderwijs)? Zij dienen zich ervan bewust te zijn dat ze als professional met macht (expert power) bekleed zijn, of ze dat nu willen of niet. Zij moeten ervoor waken dat ze die macht niet misbruiken. Bij hun inbreng moeten ze daarom de grootst mogelijke transparantie betrachten: in hoeverre zijn mijn uitspraken gefundeerd in mijn professionele expertise en in welke opzichten zijn deze gekleurd door persoonlijke opvattingen en door mijn persoonlijke normen en waarden?

7. Conclusie. In het voorgaande heb ik zes aspecten van academische vrijheid onderscheiden:

- de professionele ruimte voor het verrichten van onderzoek,
- de professionele ruimte tot het dissemineren van onderzoeksuitkomsten,
- de professionele ruimte om onderwijs te geven over het vakgebied,
- de professionele ruimte om studenten voor te bereiden op hun beroepsuitoefening,
- de professionele ruimte om bij te dragen aan hun intellectuele en maatschappelijke vorming, en
- de professionele ruimte om bij te dragen aan het maatschappelijk debat.

Deze zes aspecten corresponderen met zes mogelijke bestanddelen van de functie van docenten en onderzoekers in het Nederlandse hoger onderwijs. Als men, zoals Stanley Fish, de discussie wil aangaan over mogelijk misbruik van de academische vrijheid, dient men niet zozeer te zoeken naar functiebestanddelen die zonder bezwaar geschrapt zouden kunnen worden, maar veeleer naar de grenzen van de professionele ruimte die nodig is om elk van de onderscheiden functiebestanddelen te realiseren. Die grenzen hebben bijvoorbeeld te maken met misbruik van expert power (zie 6), met eenzijdige behandeling van de stof uit het vakgebied (zie 3) en met indoctrinatie van studenten (zie 3/4).

Wes Holleman
weblog onderwijs 9-10-2014
<http://www.onderwijsethiek.nl>

⁴ WHW artikel 1.3 lid 5. URL:
http://www.st-ab.nl/wetten/0718_Wet_op_het_hoger_onderwijs_en_wetenschappelijk_onderzoek_WHW.htm